

A magyar kommunistáknak a nemzetiségi kérdésben vallott nézeteit, pártállásfoglalásait az 1918 novemberi pártalakítástól kezdve szinte napjainkig végig kísérő kiadvány — különösen a két világháború közti időszakra vonatkozóan — rendkívül gazdag tényanyagot, eddig jórészt ismeretlen forrásokat tartalmaz, és — minden hiányossága ellenére — nem csupán hézagpótló jelentőségű, hanem alapul szolgálhat egy ennél sokkal elemzőbb, monografikusabb mű megírásához. (Kossuth.)

VÍGH KÁROLY

Újváry Zsuzsanna: „Nagy két császár birodalmi között”

A XVI. század végének és a XVII. század elejének eseményeit bemutató *Magyar História*-kötet méltán kapott a külpolitikai helyzetre utaló címet: a valóságos helyzet okán is, hiszen Magyarország erős nagyhatalmak közvetlen, egymást keresztező érdekkörébe került — s a kort bemutató *könyv* eszmei alapot is a külpolitikai meghatározottságok felismertetése és bemutatása alkotja.

A török birodalom a Buda elfoglalását (1541) követő fél évszázad alatt alakította ki a maga, szinte feltartóztathatatlanul növekvő hódoltsági területét. Hódításainak ütemét, intenzitását, a függetlenedő erdélyi fejedelemség ügyeibe való beleszólását a magyar politika, a magyarországi katonaság csak részlegesen tudta befolyásolni, a döntések abban a Konstantinápolyban születtek, ahol a perzsa háborúk sikereit és kudarcait, a francia király szövetségkereső ajánlatait és nem utolsósorban a magas porta színe elé gazdag ajándékokkal járuló Habsburg-követek mondókáit egyaránt figyelembe vették. A másik birodalom, a Habsburgoké, ha nem is volt ennyire centralizált, de ugyancsak több világrészre figyelően alakította magyarországi politikáját. Amerika, Németalföld, Itália éppúgy a megtartandó területek közé tartozott, mint a keskeny sávra korlátozódó, elszegényedő, inkább csak virtuális magyar királyság. De annyi bizonyos, hogy e két nagyhatalom között tartós együttműködés nem jöhetett létre, hosszú időre szóló békekötésük is csak ideiglenes lehetett — s e két hatalom legfontosabb szárazföldi ütköző zónája Magyarországon át húzódott. Szörnyű pusztulás, számtalan tragédia volt ennek az ára Magyarország számára, de a balkanizálódástól vagy germanizálódástól ezen a szörnyű áron mekkedett meg az ország.

Újváry Zsuzsanna összefoglalásának fő érdeme a külpolitikai feltételrendszer, majd annak alakulásának elemzése. Nagyjából az 1590—1629 közötti évekre súlyozó előadása pedig éppen annak realitását emeli ki e végső soron felfelé ívelő korszak bemutatásával, hogy volt bizonyos lehetőség a „köztes” helyzet kihasználására, s voltak akik felismerték és ki is aknázták ezeket a lehetőségeket. A két birodalom közötti kiszolgáltatott helyzet másfél évszázadon keresztül határozta meg a magyar politikai törekvéseket, s a lehetőségek végzetes beszűkülését e másfél évszázad során az e korszakot éppen kettéosztó

tizenöt éves háború (1591—1606) hozta meg. Anyagi erőt a kimerült ország alig-alig tudott kiállítani, s a hadjáratok során az élet elemi feltételei is megsemmisültek. A „pogány” hódítással hagyományosan a keresztény hit védelmét szegezték szembe, ám ezt az eszmei erőt is bénította a nagy német reformátor, Luther Márton álláspontja, aki szerint a török isten büntetése az igaz hittől eltávozó európaiak számára, s ezért, mint isten bosszuló eszközével, nincs is jogcím, nincs értelme szembeszállni. — „Isteni segítség kezdetik” — jelenti be egykorú idézettel a Bocskai fellépésével foglalkozó fejezet, s valóban, egy ideológiai vákuum várt akkor betöltésre. Meg kellett fogalmazni, hogy a törököt az *ördög* küldte, s hogy isten küld is majd *szabadítót* e csapások ellen. A Habsburg ellen pedig a kálvini ellenállási tan, a zsarnokkal szembeni fellépés jogosultságának meghirdetése adott — eleddig hiányzó — eszmei fogódzót. A XVII. század elején azután nem lesz meglepő, hogy újra *önálló* törekvésekkel jelentkezik a magyar politika.

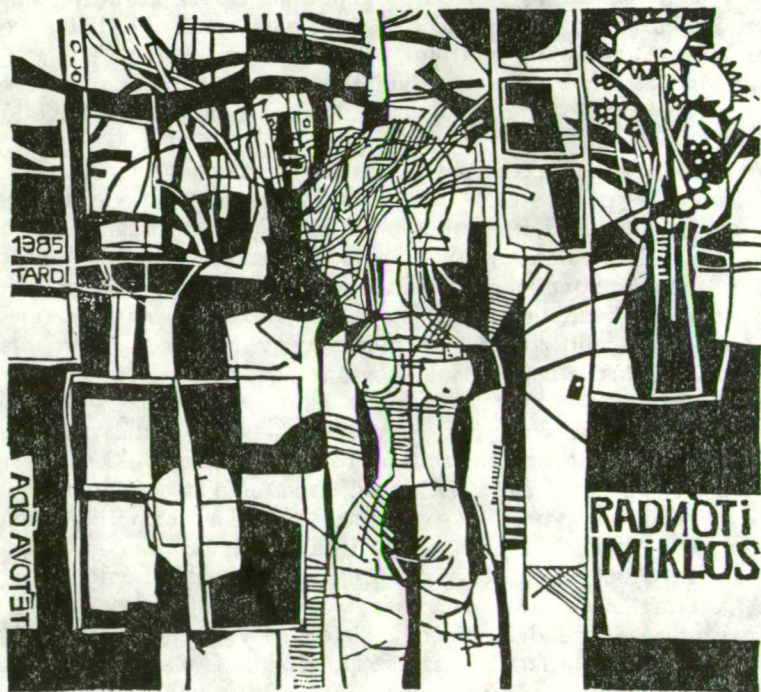
A reformáció vallási viharai, a XVI. század nagy európai konjunktúrája (amely az egyes országok hatalmi súlyának újjárendeződésével járt), Amerika birtokbavétele, az árak forradalma tudatilag is, de lélektanilag is elbizonytalanította a középkorból az újkorba átlépő első nemzedéket. Középkorias fanatizmus, isteni küldetéstudat, cinikus életélvezet, az erő és a hatalom kultusza, közösségi felelősségérzet egyaránt vezérelte az embereket cselekedeteikben. A szerző ezekbe az európai társadalomlélektani folyamatokba ágyazza a korszak magyar szereplőinek viselkedését is, arra törekszik, hogy a régibb magyar történetírásból hagyományozódott lélektani portrékat (melyek hitele többnyire nem vitatható) mintegy társadalmilag is megalapozza. Ezzel nem küszöböli ki az egyéniség és a történelmi véletlen szerepét, sőt éppen ezáltal emeli ki a tudatos, az egész közösség számára a jövő útját egyengető politikát követő Bocskai István és Bethlen Gábor politikai jelentőségét.

Bocskai és Bethlen világosan kitapintható (hiszen politikai végrendeletükben teljes egyértelműséggel megfogalmazott) politikai célokat követtek. Minimumként a magyar önrendelkezés részleges biztosítását (az Erdélyi Fejedelemség önállóságát), maximumként a szétszakított ország újraegyesítését tűzték ki célul. A külpolitikai célkitűzések mögé felsorakozhatott a nemesség, a „vitézlő rend”, s e cél nem lehetett közömbös a parasztság számára sem. Bonyolultabb, és a munkában inkább homályban maradó e fejedelmek és a rendek kölcsönviszonyának elemzése: nem érzékeljük az előadásból, hogy a rendiség és abszolutizmus európai küzdelmében a fejedelmek inkább a rendiség reprezentánsai-e az idegen abszolutizmussal szemben, vagy maguk is a rendiség antipólusát alkotják? Más szóval: látjuk, hogy mit akarnak a fejedelmek, s látjuk, hogy emögött vonakodva sorakoznak fel az országgyűlések, a részgyűlések (több megye gyűlései) és az egyes vármegyék — mit akartak tehát a magyar rendek? És mit a cseh rendek, amikor 1618-ban elindították a harmincéves háborút? „Csak” másik királyt? A rövid összefoglalás erre nem ad választ. A magunk részéről a rendiség Európa-szerte érzékelhető politikai megerősödését részint a területi érdekek gazdaságpolitikai befolyásolása fontosságának felismerésére, részint közvetlenül a rendi harcoként felfogott németalföldi szabadságharcra vezetnénk vissza: e tartományok virágzását, okot és okozatot felcserélve, a rendiség önrendelkezésének biztosításával magyarálták. A jóléthez az út a fejedelmi abszolutizmus visszaszorításán (illetve a protestáns hit biztosításán) keresztül vezet — vélhették a kortársak. Európai államalakító politikai elképzelések is szerepet játszhattak tehát abban, hogy Magyarországon kon-

cepciózus nagybirtokosok kerültek a fejedelmi székbe, s bázisuk is támadt az uralkodó osztályban. Akár így volt, akár másként — a társadalomlélektani megalapozás nem lehet elegendő e roppant fordulat magyarázatáért. Ha nem adunk magyarázatot, életben marad az a szerző által nem cáfolt, de nyilvánvalóan elutasított koncepció, hogy az osztálykorlátain felülemelkedő főúr valami — valóban isteni — sugallat folytán képes volt arra, hogy a „nemzeti” érdekek képviselőjére vállalkozzék. Mert annyi kétségtelen, hogy *személyes* ambícióikon valóban felül tudtak emelkedni: Bocskai a koronát, Bethlen a koronázást utasítja el, dinasztiaalapításra sem gondolhatnak.

A részletekben annál meggyőzőbb, alaposabb Bethlen Gábor államférfiúi nagyságának bemutatása éppúgy, mint például a hajdúk társadalmi helyzetükből fakadó kíméletlen harcmódorának elemzése, vagy a művelődési háttér érzékeltetése. Összefoglalásként jó lett volna elmondani, hogy a megtörtént eseményeken túlmenően milyen minőségi fejlemények regisztrálhatók e négy évtized magyarországi történetében? A tárgyalás, az olvasó számára váratlanul, Bethlen Gábor halálával véget ér. Az események előadása ám érjen itt véget — hisszük, hogy a történészek lett volna még mondanivalója. (*Gondolat.*)

GERGELY ANDRÁS

TARDI SÁNDOR GRAFIKÁJA